

МИЛОСАВ БАБОВИЋ*

СТАЊЕ У ИЗУЧАВАЊУ КЊИЖЕВНОГ НАСЛЕЂА
И ПЛАНОВИ БУДУЋИХ ИСТРАЖИВАЊА

*„Доста су нас кљукали слаткишима...
Погребни су горки лекови“¹*

1

Концепт нашег научног скупа усмерен је на перспективе развоја науке. За одређивање смерова и динамике развоја сваке научне дисциплине неопходно је сагледати њено реално стање, утврдити ниво остварења ранијих пројеката и циљева и потом планирати будући рад. Поред тога, планове развоја треба формулисати не само према потребама нашим, већ и према реалним могућностима, да би се избегло мегаломанско равнање са земљама високоразвијене научне мисли и технологије. Пледирање за такав курс представља се у Црној Гори као висока информисаност. Међутим, иако неспорно корисна, информисаност није суштински фактор у решавању питања развоја науке. Неопходно је имати на уму још две чињенице: да смо друштво без дуже традиције научног рада и да су током свих послератних деценија у кадровској политици доминантну улогу имали идеологија и политички форуми. Због тога су на универзитетима и институцима масовно бирани „политички подобни“, иако су универзитети и институти знали да науку могу развијати *једино даровити* људи. Тако смо дошли до стања да имамо професоре универзитета без доктората, док се у земљама са дугом високошколском традицијом не може бирати ни у звање доцента без објављене дисертације. Још чешћа је била појава да после дисертације универзитетски наставник не објави ниједну значајну студију, али напредује по наставној лествици. Нису ретки примери да сарадник научне институције, са научним звањем, није спо-

* Академик Милосав Бабовић, ЦАНУ.

¹ Реплика Базарова, јунака познатог романа Тургенјева „Очеви и деца“.

собан да ради на научним пројектима. Најзад, не само у хуманистичким већ и у егзактним наукама формирао се тип научника који су уважавали првенствено идеолошко-политичке ставове: кад је требало доказивати предности социјалистичког система привреде у односу на капиталистички, ревносно су афирмисали социјализам, посебно *самоуправни*. А сада са истом ревношћу предлажу враћање капитализму. Једини закључак је да нису имали научних критерија. Праведно је додати — ни моралних. Озбиљна је невоља што научници овог типа и сада наметљиво нуде савете државним институцијама и, користећи стару праксу личних веза, понекад и остварују утицај на планирање развоја привреде и науке у Црној Гори.

Све поменуће чињенице указују на неопходност радикалног мењања кадровске политике, која се мора руководити само критеријем способности, доказане научним резултатима.

И сада, наравно, у највишим научним институцијама Црне Горе, Академији наука и Универзитету, ради знатан број даровитих сарадника, посебно млађих. У њих треба полагати наду и максимално их ангажовати на реализацији пројеката. За ово је неопходно да републичке институције за образовање и науку стално сарађују са Академијом и универзитетом у креирању планова развоја и стручном оцењивању предлога и пројеката, пре њиховог усвајања, што је пракса у готово свим европским земљама.

2

У дебати на научном скупу, који је организовао Савјет за развој Црне Горе, неколико учесника се залагало за „Модел новог мишљења“, имплицитно промовишући себе у прогресивне научнике и критикујући „окренутост прошлости“. Међутим, суштина питања је другачија.

Природно је да се *прогрес у научној сфери заснива на превазилажењу достигнутог и обавеза је научника, стручна и морална, да афирмишу прогрес*. Али није само обавезна, већ ни оправдана *идолагрија* технолошког прогреса, која се у принципу јавља у срединама краће традиције научног рада, јер се *ни научна достигнућа не могу разматрати изван историјске стварности реалног света*. Конкретно, силикатни кабл, који је многоструко повећао проводност класичног кабла, свакако је *значајно научно откриће* и, *у принципу, општељудско добро*. Међутим, за пуну истину о научном открићу неопходно је сазнање да је у реалном савременом свету *проналазак* и за научника *патент*. Патент је и *роба*. За концерн који откупљује патент, он постаје *својина* вишеструке примене: средство унапређења производње, увећања профита, *лиценца* којом остварује монополистички положај у међународној продукцији и на светском тржишту. Дакле, у реалном свету у коме живимо научни проналазак постаје

фактор и средство нове експлоатације и колонизације. Доказ: статус и понашање Америке и Јапана у савременом свету.

За пуну истину о судбини научнотехнолошких открића треба сагледати и *последице по реално, а не неко апстрактно човчанство*.“ Ако уметност не служи човеку, не служи ничему“, писао је Толстој. Ово се са разлогом може поновити и о науци. У књизи „Прутом по води“ Михаило Лалић наводи низ драгоцених података и мишљења државника, политичара, публициста, писаца, о друштву које је остварило врхунски технолошки развој. Сенатор Фулбрајт пише: „Ми на апстрактан начин славимо слободу мишљења, то је део наше патриотске литургије; ако неки Американац почне практиковати слободу мишљења, онда друге то запрепашћује... Нстолеранција према туђем мишљењу позната је црта у карактеру америчке нације... Американци се јако љуте ако неки писац, политичар или било какав тип прекида њихову самохвалу и без околишења изриче сопствено мишљење...“

Са симпозијума о самоубиству, одржаном у Сан Франциску, вредно је навести три следећа суда из реферата:

„Створили смо друштво у којем човек мора из дана у дан лагати ако жели да издржава своју породицу. Данас људи могу стећи позицију у животу само ако су хипокрити. Хипокризија је једини кључ успеха у бирократском друштву“. „Процес алијенације и дехуманизације достигао је у САД кулминацију. Људи могу освојити положај у друштву само ако споје стисак руке са ударцем ножа у леба“. „Стигли смо готово до универзалног осећања несигурности, чак страха, и изнад свега до осећања да не живимо као људи. Имамо утисак да напросто морамо нешто подузети, нешто што би нас ослободило од овог света згртања“.

Најпарадоксалнија последица је што научни проналазак уништава и научнике. „Дејли експрес је 31. марта 1984. писао како „рачунари потискују математичаре у пустиње незапослености“. Тако је лабораторија „Филипс“ у Редилу код Лондона „отпустила 50 истакнутих компјутерских експерата задужених за модернизацију и унапређење производње“, са образложењем: „Све време смо се понашали тако верујући да живот почиње после 40-те године. Сада је откривена страшна истина да се човеков радни век завршава у 50-ој години“. Пре „Филипсове“ фабрике још драстичније је поступила јапанска електронска фабрика у Јужном Велсу — отпустила је све сараднике старије од 35 година. Образложење: „спори су на послу, склони честим обољењима, слабије виде, дају отпор увођењу новитета...“²

Овакво је стање у реалном свету и положај науке у њему. Зато настаје питање: може ли бити идеал и циљ друштво овакве производне, правне, моралне, духовнопсихолошке структуре? Природна је и парафраза Толстојеве максиме: „Ако наука не

² М. Лалић, „Прутом по води“, Нови Сад 1992, 99, 112.

служи човеку, не служи ничему“. Можда је у томе смисао мисли Николе Тесле: „Напредак у духовној сфери више би померио границе науке од било ког научног открића“.³ Уместо идолатрије технолошке револуције у неком имагинарном човечанству, треба најупорније истицати неопходност усклађивања научних програма са интересима стварног човечанства, а то пре свега значи *са етичким принципима*, јер очевидне злоупотребе науке угрожавају опстанак човечанства.

При разматрању стања у изучавању и презентирању књижевног наслеђа Црне Горе, запажа се неколико чињеница: прва, ни Црногорска академија наука и умјетности, ни Универзитет немају института за истраживања у области књижевности и језика, што представља веома негативан фактор. Друга, стање кадрова специјалиста за књижевну историју и филолошке дисциплине није забрињавајуће, али није ни задовољавајуће, поготову формом организовања, јер су Одбор за језик и Одбор за књижевност ЦАНУ палијативно а не суштинско решење проблема. Трећу неповољну чињеницу чини послератна идејно-политичка индоктринација знатног дела интелигенције што је условило потискивање научних принципа у третирању књижевноисторијских питања и оцењивању естетичких вредности. Најзад, Црна Гора нема у издавачкој дјелатности планског презентирања врхунских стварења класика и савремених писаца, што је пракса у низу европских земаља, чије академије наука или институти припремају таква издања; на пример едиција „књижевни споменици“ (академија Русије, Пољске, Чешке, Француске, Немачке).

Од појаве „Октоиха“, који је и књижевни споменик, прошло је пет векова, и од „Историје о Црној Гори“ (1754) владике Василија Петровића готово два и по века, а немамо систематског прегледа књижевног живота у Црној Гори од почетака до нашег времена. Једини покушај је „Преглед књижевног рада Црне Горе до 1918. године“, Трифуна Ђукића, објављен 1951. г. Иако је књига корисна и подухват заслужује признање, мора се казати да Ђукић није био квалификован за научни рад, зато „Преглед“ и није урадио по књижевноисторијским нормама. Његошеве генијалне спевове, на пример, он тумачи у поглављу од двадесетак, а поезију краља Николе Петровића, далеко мање вредну од Његошеве, анализира на стотину страна!

Његош је несумњиво најсвестраније тумачен писац. Објављене су десетине књига и стотине студија, које су писали Црногорци, остали Југословени и странци. Његошево стваралаштво испитивано је, углавном, моделима позитивистичке методологије. Тек од почетка 70-тих година предмет изучавања постала је његова поетика: у дисертацијама Мирона Флашара „Античко наслеђе у Његошевим песмама“ и Јована Деретића „Композиција Горског вијенца“ (1969), у „Историји српске књижевности

³ *Политика*, 5. 3. 1992, стр. 27.

епохе романтизма“ Миодрага Поповића (1981) и најновијој студији Радомира Ивановића „Његошев поетски говор“ (1991). Ипак у богатој његошологији још немамо монографије која би Његоша третирао у фази развоја европске књижевности од романтизма ка реализму. Немамо ни критичко издање Његошевих дела, што као сваки велики песник, заслужује и што му дугујемо.

Стефан Митров Љубиша и Марко Миљанов Поповић дуго нису били предмет сериозног изучавања. Међутим, од краја 70-тих година о Љубишином стваралаштву објављене су дисертације: Божидара Пејовића „Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише“ (1977) и Нова Вуковића „Причања Вука Дојчевића“ (1982). Чланови Одбора за књижевност ЦАНУ приредили су критичко издање Љубишиних дела у пет томова (1990).

У послератном периоду изучавање стваралаштва Марка Миљанова почели су Трифун Ђукић (1951) и Јагош Јовановић (1952), а наставили — Милорад Стојовић студиозним предговором сабраним Поповићевим делима (1967), др Јован Чабеновић дисертацијом „Књижевно стваралаштво Марка Миљанова Поповића“ (1981) и Радомир Ивановић студијом „Поетика Марка Миљанова“ (1984). Ивановић је организовао два симпозијума о делу Марка Миљанова, од којих је последњи (1992) био међународни научни скуп. Тридесетак реферата објављених у Зборнику (1992) најкомплетније, до сада, интерпретирају главна Поповићева дела. ЦАНУ је објавила критичко издање Поповићевих дела, које су приредили др Јован Чабеновић и др Љубомир Зубковић (1991—1992).

Др Новак Килибарда је објавио неколико књига о народној књижевности, посебно о епосу: „Поезија и историја“ (1972); „Легенда и поезија“ (1976), „Усмена књижевност“ (1982), „Антологија гужбалица“ (1987), и оправдано стекао реноме најбољег југословенског стручњака-интерпретатора усменог народног стваралаштва.

План истраживачког рада Одјељења умјтности ЦАНУ обухвата и стваралаштво савремених писаца. До сада су објављена три зборника књижевнокритичких прилога: „Михаилу Јалићу у част“ (1984), „Радован Зоговић пјесник и човјек“ (1988) и „Књижевно дјело Душана Костића“ (1991). Приређен је за штампу и зборник „Стваралаштво Чеда Вуковића“. Планирани су зборници о песничком делу Мирка Бањевића, стваралаштву Риста Ратковића и научном делу Јевта Миловића. Од студија о савременим писцима треба поменути: „Структура романијерског дела Михаила Јалића“ Павла Зорића (1962), „Верзије романа Михаила Јалића“ Бранка Поповића (1992), „Романи Михаила Јалића“ Радомира Ивановића (1974), „Надмоћ јудскости“ Милорада Стојовића (1968), „Поезија Радована Зоговића“ (1969) и „Покрет социјалне литературе“ (1975) Василија Калезића, „Дане читања“ Слободана Калезића (1985) и „Црногорска социјална литература“ Слободана Вујачића (1978).

У погледу стања изучавања књижевности потребно је указати да се на Филозофском факултету у Никшићу предаје црногорска књижевност, као посебан предмет. Програм предмета је сачинио др Слободан Вујачић.

Ако стање не пружа разлог за хвалу и задовољство, оно билансом урађеног показује да Универзитет Црне Горе и ЦАНУ имају стручњаке квалификоване да реализују пројекте из књижевне историје. Овакав закључак не доводи у питање ни одлука Министарства за науку Црне Горе да не финансира рад на пројекту „Историја црногорске књижевности“, уз образложење да тим аутора није испунио петогодишњи план, што је гачно. Међутим, узрок неостваривања поменутог пројекта, који постоји у плановима рада ЦАНУ већ 16 година, није у кадровима, или у организацији рада, јер исти кадрови и у исто време остварују успешно пројекте зборника књижевно-критичких прилога о стваралаштву значајних писаца, и пројекте критичких издања. Суштински узрок је двојак: готово деценију, радом на пројекту руководили су књижевници, нестручни за његову проблематику, и, што је важније, концепт пројекта је стваран у време доминације политике над науком. Партијски и политички форуми су иницирали идеју да се самобитношћу Дукље и Зете оправда културна и друга сецесија Црне Горе. Ово становиште прихватио је део стручњака, неки из каријеристичких лобуда, неки из уверења.

Да је у Црној Гори наука о књижевности, уметничком и културном наслеђу, била подређена политичким концепцијама и тенденцијама сведочи више чињеница. Прва је пројекат „Енциклопедија Црне Горе“. Индикативан је већ избор наслова „Монтенегрина“. Свака земља, као и личност, има своје име и нико не пристаје да га зову именом на туђем језику. А иницијатори и творци пројекта су добровољно изабрали име које су нам наденули наши вековни непријатељи — Млетачка република, Аустрија и Немачка. Још је чуднија основна оријентација пројекта „Монтенегрине“: да се Црна Гора прикаже као „медитеранска земља“, што у ствари значи да се одвоји од глобалне српске сфере.

Друга је књига „Умјетничко благо Црне Горе“, објављена 1980, изузетно богато илустрована и штампана у Италији. Аутор текста је академик Павле Мијовић, чије многе тезе и судови изазивају неслагање. Тако, на пример, он тврди да је после досељавања у Превалис, христјанизација словенских племена створила процес осамостаљивања словенске хришћанске цивилизације од византијске и латинске: „Преко кнежевина, не без прекида и криза, власт је прелазила у вишу фазу организованог државног живота све до стицања пуне независности успостављањем краљевине и црквене организације, Дукљанско-барске архиепископије, ослобођене потчињености византијској Драчкој архиепископији још од 732. године. Иако је цар Лав III те године

отео од папе, односно његовог викара у Солуну, власт пад црквама, Дукља је остала вјерна католичанству, али је Дукљанско-барска архиепископија, мада потчињена папи, добила право да управља „свим далматинским (читај: латинским) и грчким и словенским манастирима“; била папе Климента 1089. године дукљанско-барском архиепископу Петру. То је одиграло значајну улогу у стварању регионалне умјетности у оквиру исте државне и црквене организације. Већ 1042. године, упоредо са називом Дукља и дукљанска држава јављају се називи Зета и зетска држава. С оба ова имена наизмјенично ћемо се сријетати и они неће бити потиснути из употребе чак ни с губитком државне самосталности око 1183. година, када је Зета потпала под власт велике жупаније Рашке (Србије). Дотле ће, пак, бити завршен процес етничке устаљености Дукљана—Зећана од којих води генезу црногорски народ“⁴.

Завршином констатацијом Црногорци се експлицитно одвајају од српског племена и проглашавају другим народом већ крајем XII века.

Говорећи о развоју уметности (архитектуре, фрескосликарства, књижевности) академик Мијовић пише: „Могућност праћења сталног развоја зетског сликарства по фрескама надокнађује се, на срећу, једним од најчувенијих илуминираних рукописа средњег вијека — такозваним Мирослављевим јеванђељем, насталим у посљедњим годинама зетске краљевине (сад у Народном музеју у Београду). Оно омогућава поглед уназад, јер је истовремено и ликовни извор најстарије зетске минијатуре од које није очуван ниједан споменик. Пергаментни колекс са 296 минијатура, заставица и иницијала на 181 листу, по наруџбини хумског кнеза Мирослава, писан вјероватно у манастиру Св. Петра у Бијелом Пољу, ћириличким словима на старословенском језику, преведен с грчког арпакос-јеванђелистара, оцијењен је приликом публикавања као „нешто сасвим посебно, невиђено...немогуће за словенске ћирилске рукописе“ (Ф. Буслајев). Минијатуре Мирослављевог јеванђеља изазвале су чуђење у научном свијету стога што су неочекиваном бујицом елементарна романичког сликарства потпуно одударале од савремених, византијских илустрација којима су опремани први словенски рукописи у скрипторијама Македоније, Бугарске, Русије. Тада, крајем прошлог вијека, о умјетности Зете није се говорило ни писало. Прве заблуде о непостојању зетске умјетности нанијеће тешке посљедице настојању за њено признавање и опстанак. Једино захваљујући научној методи иконографске и стилске анализе потиснута су у задњи план „чуђења“ и трезвено успо-

⁴ Умјетничко благо Црне Горе“, Београд 1980, 108.

стављена веза између овога рукописа и затрвене зетске, односно зетско-хумске умјетности сликања“.⁵

Полазећи од тезе да је српска православна црква, после до-бијања аутокефалности, настојала да се архитектура рашких храмова удаљи од византијске, и да стиша прејакe латинизме који су стално допирали из Зете, Мијовић закључује: „Њима својственим механизмом самоодбране од превласти водећих праваца, зетска и рашка школа очувале су самосвојне особености култура Зећана и Срба. У Приморској земљи или Поморју... очуване су те особености и поред тога што је немањинској цинастији и српској архиепископији пошло за руком да оснивањем двије епископије, у Стону и на Превлаци код Тивта, преобрате дио зетског становништва у православље и да подизањем црквама-маузолеја себи у спомен учврсте култ нове свјетовне и духовне власти. Упоредо с овим ишли су преображаји језика (зетске у рашку редакцију писаних споменика), књижевности (потискивањем зетске хагиографије српском), умјетности и историје („измени славу њихову у слику пустоши, истреби грчко име, да се више не помиње њихово име у тој области“, каже Стефан, син и биограф Стевана Немање, освајача Зете и њених градова).“⁶

Цитирани дјелови текста изазивају низ питања. Прво, зашто је аутор уз *Мирослављево јеванђеље* употребио атрибут „такозвано“ када је овај назив споменика одавно прихваћен у славистичкој науци? Какво би друго име требало да има, ако је писан за *кнеза Мирослава*? Зашто аутор ниједном не каже да је кнез Мирослав брат Стевана Немање и Хум област Рашке, па се стиче утисак да је посебна држава? Шта је подтекст опаске да се *Мирослављево јеванђеље* сада налази у Београду? Значи ли можда захтев да буде у Титограду, зато што је писано у Бијелом Пољу које сада припада Црној Гори? То открива неисторичност прилаза питању, јер у време настанка споменика Полимље није припадало Зети. Треба ли жалити што је становништво Зете делимично преведено у православље или је било боље да је остало под јурисдикцијом Ватикана? На крају, три најважнија питања: Зашто аутор употребљава називе Зећани и Срби? Ако полази од територијалног принципа морао је рећи *Зећани* и *Рашани*. Очевидно је, дакле, да понавља тезу да Зећани нису Срби. Друго, зашто цитатом из житија Стевана Немање карактерише односе Рашке према Зети, када се тај текст *изричито* односи на Византију и Грке? Такво коришћење литературе је не само ненаучно, већ и недопустива злоупотреба. Најзад, тврђење о „преображају језика (зетске у рашку редакцију писаних споменика)“ показује недовољно познавање књижевног језика наше средњевековне књижевности. Пре свега термини *зетска* и *рашка редакција* нису прихватљиви, из ових разлога. У XII веку старословенски језик је књижевни језик не само споменика

⁵ Исто дело, 138.

⁶ Умјетничко благо Црне Горе, Београд 1980, 139.

писаних у Рашкој и Зети, већ и у Бугарској и Русији. Према томе, славистичка наука зна само за *руску, српску и бугарску* редакцију старословенског језика. А када је реч о зетским и рашким споменицима, разлике су ортографске, то јест, у транскрипцији процеса еволуције неколико гласова у језичком гласовном систему. Зато и зетски и рашки споменици припадају *старијој фази српске редакције* старословенског језика.

Супротно Мијовићевом тврђењу да је Немањина Рашка затирала зетску књижевност, умјетност и историју, Владимир Мошин, Јосип Врана и Димитрије Богдановић, анализом језика и писма *Мирослављевог* и *Вукановог јеванђеља*, истичу *заједништво* у развоју културе две државе. Богдановић констатује да се „може још одређеније говорити о културној симбиози Зете и Рашке у току XII века, симбиози која је одиграла пресудну улогу у развоју српског књижевног језика и одређењу правца даљег развоја јединствене средњевијекне српске књижевности. Сродност зетске књижевности са рашком у то време, а у исти мах веза зетске и хумске књижевности са приморском глагољском књижевношћу, као и старословенском македонском традицијом, употпуњавају слику *прве етапе* старе српске књижевности. Стара српска писменост и књижевност образовала се као резултанта посебних обласних традиција у заједничком раду, синтезом тих традиција“.⁷

Богдановићево тумачење и становиште су прихватљиви, јер се заснивају на овим аргументима: и *Мирослављево* и *Вуканово јеванђеље* писали су и зетски и рашки скриптори; и *зетским* и *рашким споменицима заједничка је најбитнија компонента* — старословенски језик *српске редакције*; истоветан је процес формирања старе руске књижевности обједињавањем обласних књижевних споменика Кијевске, Владимирске, Тверске, Новгородске и Московске кнежевине.

Тенденција издвајања Црне Горе из сфере српске културе, иако научно неутемељена, ипак се и даље провлачи у науци о књижевности. Године 1990. објављена је прва књига планиране вишетомне хрестоматије „Црногорска књижевност у књижевној критици“ др Слободана Калезића. У предговору Калезић разматра неколико књижевноисторијских питања и излаже своје схватање о њима. Управо та схватања изазивају полемику.

У првом питању, *статуса црногорске књижевности*, Калезић привидно има компромисан став, не залаже се изричито за њену аутономност, већ указује на прожимање са српском и хрватском. Међутим, омеђавајући простор црногорске књижевности, издваја две регије, слободни део Црне Горе и црногорско приморје, па каже: „Везе црногорског приморја са западним цивилизацијским кругом — од професионалне припадности ри-

⁷ Д. Богдановић, Вуканово јеванђеље и Иловичка крмчија, Историја Црне Горе, т. 1, књ. 2, стр. 108—111, Титоград 1970.

мској цркви до политичке подређености венецијанској републици, уз традиционално развијену размјену економских и културних добара — оставиле су пресудан печат на народном бићу и свијести. На другој страни, од почетка осамнаестог, а нарочито током деветнаестог вијека у слободном дијелу Црне Горе и у ширем континенталном залеђу снажно се афирмисало осјећање припадности „српском племену“. Такав однос се кристалисао и развијао кроз процес ослободилачког активирања историјске свијести, оличене у сјећањима на мотиве из претковских и покосовских времена, али су на њега још више — управо као катализатор — дјеловали актуелни политички разлози, у новије доба прожети династичким претензијама“.⁸

Калезићеви ставови у цитираном тексту изазивају три приговора. Први, католичанство није оставило „пресудан печат“ на народном бићу. Углавном је доминирало у градовима, али не у свима, није на пример у Рисну. Поготову у већим регијама, у Грбљу и Кривошијама, не може се говорити да је потиснуло православље. Друго, из Калезићевог излагања следи да се становници Зете и Црне Горе до осамнаестог века нису осећали Србима, него је њихово српство накнадно формирана свест. Али он то ничим не доказује, зато што не би могао ни доказати да нису памтили егзодус после косовског пораза. Напротив, Његош сасвим одређено карактерише порекло Црногораца стиховима „Што се не хће у ланце везати“ и даље. Најзад, када је реч о „династичким претензијама“, логичан је једино закључак да је краљ Никола могао претендовати на престо уједињене државе само као владар Србин, а не као припадник друге нације.

Поред овог, равноправан третман приморског појаса и слободне Црне Горе је очевидна методолошка грешка, јер приморска регија није дала ниједну значајну књижевну појаву, док су староцрногорске нахије и Брда дале све оно вредно што имамо у тој сфери стваралаштва. Тако се привидна објективност претвара у очевидно нетачно презентирање ствари.

Говорећи о својатању „црногорског националног и културног простора“ у хрватској и српској науци о књижевности, Калезић пише: „Према једном од ових виђења, црногорски простор (чиме је апострофирано и одговарајуће национално биће), само је дио хрватског, а према другом — тек је дио српског простора и духа. Иста атрибуција се односи и на његово културно наслеђе. На другој страни, знатан број црногорских научника новог доба држи црногорски простор и биће за строго посебне и у свему равне са историјском књижевном вертикалом других народа. Супротно од овог, мањи број научника из исте средине себе и предмет свог интересовања види као сегменте већ спомених, сусједних културних цјелина, које се на овом простору само укрштају и прожимају у понешто спецификованим облицима“.⁹

⁸ С. Калезић, Црногорска књижевност у књижевној критици, 8, 9.

⁹ Цитирано дело, 9.

Суштинска и грубља грешка је поновљени равноправни третман ставова српских и хрватских научника о конкретном књижевноисторијском проблему. Јер, не можемо да поменемо ниједног писца Црногорца који се сматрао Хрватом, или хрватским писцем. Чак ни Сава Штедимлија или Јеврем Брковић се тако не декларишу. И напротив, Његош, Марко Миљанов, Никола Петровић, Љубиша, Гавро Вуковић, Лалић, Булатовић, Пекић, Бећковић, и више младих савремених књижевника сматрају се Србима из Црне Горе и српским писцима. Дакле, равноправност третмана је супротна чињеницама, а упорно инсистирање на оваквој „објективности“ може се схватити или као индоктринација загребачког Ђака, или као подршка политичкој платформи, дистанцирања од „српског племена“. У оба случаја, међутим, евидентно је занемаривање чињеница, и, неминовно, напуштање научних принципа рада.

Како изложено становиште у припреми доводи до парадоксалних закључака показује и следећи пример. Калезић пише: „Према првом виђењу, најистакнутији пјесник которског хуманистичко-ренесансног круга, Људевит Пасковић, који је у духу свог времена стварао на латинском и талијанском језику, припада хрватском књижевном корпусу, чак и сфери европског латинитета, али не спада у црногорско књижевно наслеђе. Према другом гледању, Његош јесте црногорски пјесник, али најчешће се — прећутно, но свјесно и тенденциозно — превиђа, па чак и одриче припадност великог умјетника ријечи духовној ризници српске културе“.¹⁰

Пре свега, судећи по имену, Пасковић је Хрват, јер у Срба имена *Људевит* нема. Међутим, он не може припадати не само црногорском културном наслеђу, већ ни хрватској књижевности зато што је писао на *латинском и талијанском језику* (што је евидентно из радова Р. Ротковића, Керблера и Торбарине), јер је језик *супстанцијална координата* за одређивање припадности ствараоца некој литератури.* Методолошка грешка се продубљује парадоксалним поређењем третмана Пасковића са Његошем, који је и по језику и по етничкој припадности српски песник (Уколико Калезић не мисли да постоји *црногорски језик!*) Управо из овог разлога је неприхватљив Калезићев покушај минимизирања значаја језика као одреднице најстаријих књижевних споменка: „Сви су сагласни, наиме, када се ради о почецима књижевности као изразу духа у времену, а то је да ове треба тражити од најстаријих трагова властитог стварања, *свеједно да ли на свом или неком од страних језика*, са старијом и развијенијом писменошћу. Мада се о почецима може говорити од деветог стољећа, од заснивања словенске писмености и од још

¹⁰ С. Калезић, наведено дјело.

* Гогољ је Украјинац, а Пастернак Јевреј, али су писали руским језиком и зато су руски писци. Џозеф Конрад — Пољак, али енглески писац. Ежен Јонеску је Румун, али је француски драмски писац!

старијих приморских легенди и епиграфа, записаних на ученој латинштини, оригинално стварање се у старој Зети може пратити од „житија кнеза Владимира“ непознатог Зећанина из једанаестог вијека“.¹¹

Одмах пада у очи да је реч „Зећанин“ написана великим словом. Пошто се у нашем правопису великим словом пишу имена народа, то открива истоветност Калезићевих и Мијовићевих схватања да становници Зете не припадају српском племену, већ су други народ. Поред тога, у науци нема места лексеми „свеједно“ у третману овог питања, јер не могу бити равнозначни споменици на старословенском српске редакције и споменици на латинском зато што је старословенски заједнички књижевни језик већине словенских народа, а латински је за нас увек страни језик.

У разматрање статуса црногорске књижевности уводи се и држава. Прва реченица првог прилога Калезићеве *Хрестоматије* гласи: „Историја црногорске књижевности слиједи историју црногорске државе. Сама чињеница да се у житијима српских владара Дукља назива „великим краљевством од исправа“ и да се акцентује „славни град Бар“, сједиште католичке архиепископије и неко вријеме државни центар, свједочи о неминовности признања те државне традиције“.¹² И тако даље.

По критеријуму државности и територијалности, Шантић, Дучић, Петар Кочић, Лаза Костић и други, не би могли припадати српској књижевности: прва двојица су из Херцеговине, Кочић из Крајине, а Костић из Војводине. *И сви су живели и писали у другој држави* — Аустроугарској. Уосталом, да је држава као аргументација у решавању овог питања нонсенс, сведочи општепозната чињеница да су се црногорски владари сматрали наследницима српске царевине и српских владара, а Црну Гору — српском државом. То почиње са *Историјом Црне Горе* владике Василија Петровића и то од посвете: „...Ја смјерни пастир славносрпскога црногорскога народа, очекујући премилостиво упућивање у своју отаџбину и своје духовноме стаду, усудих се да овај опис положаја и пребашњих владара земље наше црногорске с прилогом светих царева српских и деспота, ко су они и откуда бјеху, усрдно понудим Вашој високој грофовској свјетлости...“¹³

Поменуће појаве нису изузетне, већ типске за време и друштвену стварност који су формирали оваква схватања и неминовно сугерирају питање: када су стручњаци врхунског образовања „изводили генезу црногорског народа од Дукљана—Зећана“ и овако резоновали о културном наслеђу, шта се могло очекивати од људи мањег образовања или од политичара без стручних знања у овој области!

¹¹ Исто.

¹² Цитирано дело, 221.

¹³ В. Петровић, *Историја о Црној Гори*, Цетиње 1985, 21—23.

Овакве тенденције су поделиле и колектив Одбора за књижевност ангажован на реализацији пројекта и паралисале његову активност. Др Новак Килибарда је одустао од обавезе да напише главу о народном епосу, са мотивацијом да га не може делити на српски и црногорски. Др Слободан Вујачић није успео да састави абецедар савремених писаца, чијем је стваралаштву био намењен трећи том Историје, јер најреномиранији песници и приповедачи, Булатовић, Пекић, Бећковић, Команин, Килибарда, Ђулафић, нису желели да буду третирани само као црногорски писци. Наравно, неки други би пристали, али историја књижевности не прима сваког ко је објавио књигу—две, већ рангира писце по таленту и вредности дела а не по стажу у удружењима књижевника, или другим заслугама. У вишекратним дискусијама Одбора за књижевност указивано је да се концепција на којој је пројекат заснован не може применити ни на класике, јер су се Његош, Марко Миљанов, Никола Петровић осећали Србима, као и Црногорцима, и писцима српске књижевности. Већина чланова Одбора усвојила је предлог да се пројекат ослободи политичке компоненте и саобрази чињеницама: *да је књижевно стваралаштво Црне Горе било и јесте део целине књижевности српског језика, са извесним специфичностима у развоју.*

Овако конципиран пројекат свакако заслужује наставак рада на његовој реализацији. Конкретно, мотивише га неколико разлога. Први: у историјама књижевности, од Стојана Новакковића (1871), Јована Скерлића (1914), до Јована Деретића (1983), ниједан писац из Црне Горе, сем Његоша, није адекватно тумачен и оцењен. Потребно је ревидирати Скерлићев суд о Љубиши, по коме се нарација његових приповедака не разликује од народне приче. Потребно је показати вредности дела Марка Миљанова Поповића, кога је Скерлић изоставио из своје „Историје књижевности“, а Јован Деретић му посветио непуну два ретка, и то у контексту разматрања жанра *херојске анегдоте*. Треба увести у историју књижевности *Посланице* владике Петра Првог Петровића, краља Николу Петровића, Гавра Вуковића, Стевана Перовића, Лаза Томановића, Јована Липовца, Димитрија Јевтовића-Полимца, па и Радована Бећировића. У пројекту треба приказати књижевну периодику, њену тематiku, сараднике, у којој мери је пратила књижевне процесе у Словенству и Европи. Исто тако настанак и развој позоришта, његов репертоар, глумце и редитеље. Најзад, треба приказати преводилачку и издавачку делатност — речју, потребно је презентирати свестрано књижевни живот Црне Горе од почетака до краја XX века.

Други разлог: у савременој књижевности југословенских народа неколико писаца Црногораца пореклом, духовним хабитусом и тематиком имају европски, неки и светски реноме: Лалић, Булатовић, Зоговић, Пекић, Костић, Бећковић. Као и свака културна средина имамо разлог да се поносимо оваквом

плејадом талентованих песника и романсијера, али и обавезу да њихово стваралаштво научно презентирамо. Само ради богатства савремене књижевности требало би основати институт за језик и књижевност у саставу ЦАНУ или Универзитета Црне Горе.

Трећи разлог: све до краја шездесетих година овог века у тумачењу стваралаца класика и савремених писаца примењивала се, углавном, методологија позитивистичке школе. То је знак да је наша наука о књижевности споро долазила до сазнања да управо *језик* објективира све нивое уметничког дела (сем композиције) и зато је најбитнији предмет испитивања, интерпретације и оцене. У реализацији пројекта сада би се примењивали релевантни резултати савремене естетичке мисли, укључујући и моделе интерпретације уметничког текста инструментарием егзактних наука, који делују новаторски и у односу на феноменолошку, структуралну и семиотичку школу.

Новембра 1991. године академик Звонко Дамјановић, др Милоје Ракочевећ и др Ђуро Коруга одржали су на Техничком факултету у Београду научни скуп, чији су учесници структуру Његошевих поема и драма тумачили на до сада непознат начин. Др Ракочевећ у књигама „Гени, молекули, језик“ (1990), „Његош између Хомера и Ајнштајна“ (1992) и у студији „Његошево опште согласје“ (1992) открио је до сада непримећене симетрије композиције „Луче“ и „Горског вијенца“ и „Шћепана Малог“, шифре лексема, стихова и корелације стиховних низова, функције идеалних бројева, сагласност структуре Његошевих спева са Дарвиновим дијаграмом, са Ајнштајновом теоријом о тро-четвородимензионалном простору, и Фибоначијевим низом бројева. Математичком аргументацијом Ракочевећ доказује да је Његош схватио универзални закон космичког реда, који откривају савремена изучавања биолошког и хемијског кода. Ма како истраживања овог круга научника деловала необично, треба остварити сарадњу са њима и поклонити њиховим радовима пуну пажњу.

У пројекат Зборника књижевнокритичких прилога треба укључити *истраживања реценције стваралаштва* наших писаца у европским књижевностима, јер управо реценција потврђује и вредност писца и језика и књижевности које представља.

Неопходно је наставити рад на критичким издањима, првенствено Његошевих дела, али и других писаца који су стекли европски реноме.

Природно је да организујемо научне скупове о даровитим ствараоцима и значајним књижевним и културним датумима, као што смо то радили и до сада, а ако буде могуће и интензивније.

За успешан развој науке о књижевности неопходне су промене у систему субвенција научног рада. Јер у досадашњој пракси дешавало се да у републичким институцијама за науку, образовање и културу добију подршку манифестације општин-

ског нивоа, уместо пројеката од општег значаја. Уздржавајући се од навођења конкретних примера, сматрам да пројекти ЦАНУ и Универзитета треба да добију приоритет, посебно публикавање рукописа припремљених за штампу. Јер „трајно је само записано и штампано“, како је казао мудри Андрић.

Милосав Бабович

СОСТОЯНИЕ В ИЗУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРНОГО НАСЛЕДСТВА И ПЛАНЫ
БУДУЩИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Р е з ю м е

В докладе высказаны мнения о ряде научных вопросов и даны три оценки: а. Состояния литературоведения в Черногории, квалифицированности специалистов и форм их организованности, последствий долговременной доминации идеологии над наукой, диктующей политику выбора кадров в университете и в институтах; б. Вреда нанесенного идеологией национализма работе Отделения языка и литературы Черногорской академии наук в реализации проекта *Истории литературы*. в. Возможности планировки новых литературоведческих проектов и их осуществления.

